

Daniel Bensaïd

Louis Althusser död – ”Ett tankens universum upplöst”

Ur franska tidningen *Rouge* nr 1421, 1 november 1990.

Mellanrubrikerna tillfogade av *Red.*

Louis Althusser 1918–1990

Det råder en lätt besvärad stämning efter Louis Althusser's bortgång, med hyllningar genom-syrade av dåligt samvete. Och det är knappast förvånande. Kommunistpartiet (inklusive oppo-sitionella där) har svårt att glömma åren av teoretiska spänningar, som slutade med en politisk brytning efter Tjugoandra partikongressen* och artikeln *Det måste bli en förändring i partiet*.¹ Och vad beträffar hans lärjungar har en betydande del övergått till att ta avstånd, en annan har utvecklats åt olika, och ibland mot varandra stridande, håll. Följden har blivit att det inte längre i någon egentlig mening går att tala om ”althusserianer”, som det nyss hette, med ett stänk av klanmässig självbelåtenhet för dem som ingick där och en gnutta bitter hänfullhet bland dem som inte gjorde det.

Avskedsceremonierna tenderar således att gå som katten kring het gröt. Althusser, som stod för en anti-humanism på det teoretiska planet, får nöja sig med högaktningfulla ord från humanisterna, där man framhåller hans generositet, rigorösa inställning och skicklighet som pedagog, eller där man i generat talar om det personliga drama han hamnade i, men där man under tystnad glider förbi hans verk eller bara strör ännu en handfull begrepp på hans grav.**

Althusser's storhetstid var på 1960-talet

En uppriktig hållning skulle handla mer om respekt än om att släta över. Som merparten av dem som på den tiden närmade sig kommunismen läste också vi Althusser med både engage-mang och en oroskänsla, pennan fanns redo för att göra understrykningar och kommentarer, allt under långa diskussioner. Artous och jag gjorde det under julleddigheten 1965, medan vi fortfarande befann oss i ett slags chocktillstånd över massakern i Indonesien, i en lektionssal, som var alldeles för varm. Men i det *JCR* (Jeunesse communiste révolutionnaire, föregångare till *LCR* – Ligue communiste révolutionnaire) som existerade före 1968 fanns knappast några ”althusserianer”. Allt gav oss vatten på kvarnen i vår strävan att öppna moteld mot vad vi uppfattade som ett nytt gudomligt nedstigande från det positivistiska maskineriet på akade-misk nivå, spetsat med stalinistisk realpolitik, och sökte oss i stället till Korsch, Lukács, Reich, Lucien Goldmann, Lefebvre och rent av Sartre.

1968 utgav Ernest Mandel sin *Marx ekonomiska tänkande*², en polemisk läsning av Marx, där begreppet ”epistemologiskt brytning” [som Althusser myntade] kritiserades utifrån *Grund-risse*. 1975 publicerade vi på förlaget Bourgois en samling artiklar, som kort och gott hade titeln *Contre Althusser* [Mot Althusser] och som för ordningens skull var försedd med *Ligans* partisymbol och där skäran var speciellt skarpslipad.³ Men de begreppsmässiga vindarna hade

* Syftar på det franska kommunistpartiets 22:a kongress, februari 1976

¹ [Det måste bli en förändring i partiet](#), Zenit, 1978.

** Se t ex K S Karol: [Familjen Althusser's tragedi](#) – Red

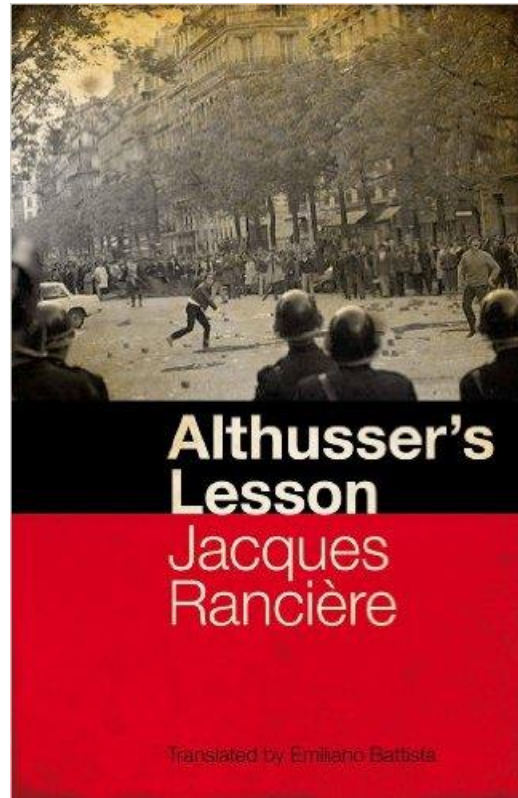
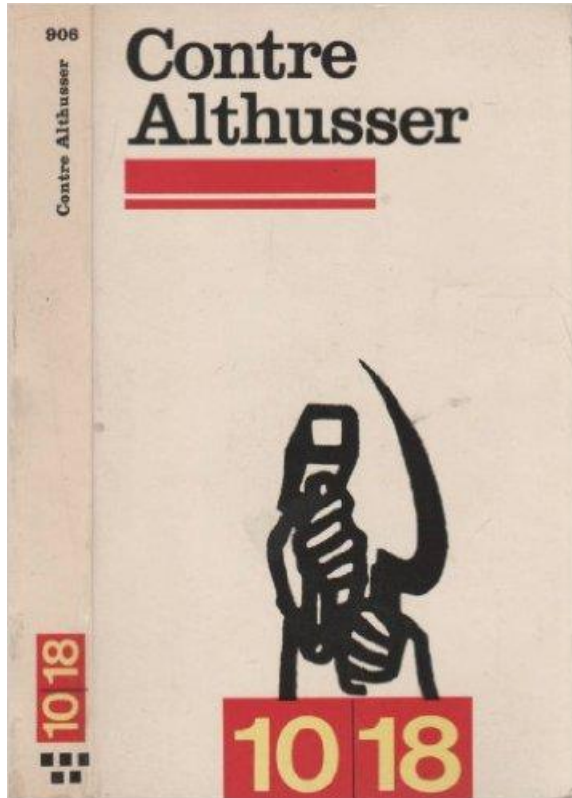
² Ernest Mandel, [Marx ekonomiska tänkande](#), Zenit/Rabén & Sjögren, 1973.

³ *Contre Althusser*, 10/18, 1975, artiklar av J-M Vincent, J-M Brohm, Catherine Colliot-Thélène, A Brossat, D Avenas, D Bensaïd, J-M Poiron.

redan skiftat och Jacques Ranci re hade just kommit ut med sin pamflett *La le on d'Althusser*.⁴

Kort sagt var vi starkt ”anti”.

I  verm tt.

Hur ska man i backspegeln kunna förstå denna fascination, av positiv eller fientlig karaktär, inför texter, som vid en omläsning förefaller ha åldrats inte bara snabbt utan dessutom egentligen ganska illa?

Althusser frigör teorin

Althusser försökte ge marxismen en vetenskaplig prägel. Genom att hålla vinäger i det epistemologiska brottet frigjorde han teorin från dagspolitikens småaktiga villkor. Han gjorde oss fria från det kalla krig som ännu var helt nära med sina ”filosofer i vapen”, ”de filosofer utan verk som vi var men som gjorde politik av alla verk”.⁵ Från och med nu, bortom alla tv ra kast stalinismens kris medförde, var ”den teoretiska praktiken sitt eget kriterium, den innehåller i sig bestämda schemata f r *utvärdering* av kvaliteten på dess produkt, dvs kriterier på vetenskapligheten hos den vetenskapliga praktiken produkter”. F r kommunistiska studenter, som hamnat på kollisionskurs med den mytomspunna figur partiet utgjorde, blev denna frigörelse av teorin ett verkligt incitament till att tänka självständigt.

⁴ Jacques Ranci re, *La Le on d'Althusser*, Id es, 1974. [Engelsk  vers ttning: *Althusser's Lesson* (2011). Ranci re tillhörde kretsen kring Althusser och medverkade bl a i Althusserns bok *Att l sa kapitalet* (se nedan). Han bröt med sin läromästare efter maj-68. ”Althusserns lektion”  r främst en kritik mot Althusserns skrift [Svar till John Lewis](#), som kom ut 1973 (se edan). – Red]

⁵ [För Marx](#) Cavefors, 1968.

Samtidigt försåg Althusser marxismen med en ny vetenskaplig värdighet. Slut på den tid då de intellektuella var legosoldater och ägnade sig åt namninsamlingar, innehavare av akademiska poster på de nya universiteten, men där bara betraktade som inkräktare. Redan i förordet till *För Marx* erkände Althusser denna frustration hos en kommunistisk intellektuell: ”För en filosof fanns ingen utväg. Om han talade eller skrev filosofi med tanke på partiet ägnade han sig åt kommentarer och obetydliga variationer av de berömda citaten för internt bruk. Bland våra jämlingar fanns ingen som lyssnade.” Nu övergick marxismen från den ideologiska kampens knivar till det upphöjda lugnet runt vetenskapliga lagar, den hade äntligen erövrat detta ovärderliga erkännande från det akademiska skattefrälset.

Det var en gudagåva för en ung generation i tillväxt, mitt i universitetsboomen, och som hade en oklar inriktning på att samtidigt kunna manövrera mellan politiskt engagemang och karriär. Dessa intellektuella stod i tjänst hos en ny och kraftfull vetenskap, de hade ingen tacksamhetsskuld gentemot ”arbetarklassens parti”, de skulle själva bli producenter då ju deras lärare talat om för dem att man hädanefter måste ”uppfatta kunskap som produktion” och inte som någon vision. De var på samma gång i besittning av den teknokratiska makten hos denna vetenskap och det goda samvete *saken* gav dem.

Teori frigjord från praktik

Om Althusserns gest kunde förefalla befriande har varje frihet som erbjuds också ett pris.

En teori befriad från politiken? Till den grad att man stängde in sig bakom lyckta dörrar och helt enkelt bröt all samvaro med praktiken. Vad var relationen mellan de revolutionära anspråk, som detta teoretiska uppvaknande stod för och den politik Partiet förde 1968? I denna väpnade fred mellan teori och praktik hade partiledningen behållit kontrollen över politiken.

En marxism som till sist upphöjts till akademisk värdighet och fått erkännande av sina gelikar? Althusser hade öppnat fönstren och vädrat ut de studentrum, där luften stått tjock och väl inrökt av ortodox *diamat* [den dialektiska materialismen]. Han bjöd in oss till dialog med psykoanalys, lingvistik och strukturalistisk antropologi. Han uppmuntrade en entusiastisk nyfikenhet över ämnesgränserna. I *JCR* organiserades studiecirkel om Lacan, Godelier, Foucault, Barthes och den nya kritiken. Samtidigt gav den historiska och dialektiska materialismen, detta eländiga par, ett avlägset arv från Bucharins *Populariserad bruksanvisning om marxistisk sociologi* (som Gramsci med rätta gjorde upp med i sina *Brev från fängelset*) och som Stalin personligen stadsfäste i sin odödliga broschyr⁶, fortfarande vetenskaplig auktoritet åt ett inte särskilt avlägset historiskt förflutet som var mer än tvivelaktigt. Althusser avlägsnade den stalinistiska positivismen ur den ”marxism-leninism”, som blivit statsideologi och den positivistiska traditionen ur franskt akademiskt liv. Bort med historien, som på gott och ont spolades bort, eftersom ”kunskaper om historien inte har mer med historia att göra än kunskapen om socker smakar socker”.⁷ Eldgivningen blev total mot Lukács´ teoretiska vänsterism, mot Gramsci, som anklagades för ”att blanda ihop den historiska materialismen med historieteorin och den dialektiska materialismen, som ju ändå var två skilda discipliner”.⁸ En historievetenskap å ena sidan? En ”vetenskap för att skilja på sanning och misstag”, en meta-logik, en meta-vetenskap å den andra? Och när det gällde politiken hade det allvetande partiet ju sista ordet.

⁶ Nikolaj Bucharin, *Manuel populaire de sociologie marxiste*, EDI, 1967.

⁷ Stalin, [Om den dialektiska och den historiska materialismen](#) (många utgåvor).

⁸ Althusser, [Att läsa Kapitalet](#), Cavefors, 1970.

Intervention i studentkrisen

Och avskrivningen av de intellektuellas skuld uppvägdes av en text från 1963 om studentfrågorna⁹, ett direkt inlägg i krisen inom *Union des étudiants communistes* (UEC), och som än i dag får en att rysa: ”Alla diskussioner mellan kommunister är idag en vetenskaplig diskussion: på denna vetenskapliga bas bygger den marxist-leninistiska synen på kritik och självkritik; rätten att kritisera och plikten till självkritik vilar på en och samma princip: erkännandet av marxismen-leninismen som vetenskap och följderna av detta.” Skillnaden mellan teknisk uppdelning och den samhällliga uppdelningen av arbetet rättfärdigade, utöver en rent pedagogisk målsättning, en viss akademisk hierarki, förutsatt att det i det som undervisningen förmedlade gick att spåra ”den permanenta skiljelinjen mellan arbetets teknologiska och samhällliga uppdelning, den klassmässiga och djupgående och bestående skiljelinjen” mellan ”sann vetenskap” och ”ren ideologi”. Ett synsätt som lika väl kunde leda till underkastelse inför den sanna vetenskapens utlåtanden till helt och hållet ideologiska uppror mot allt som framstod som falsk borgerlig vetenskap!

”Den marxism vi fick lära oss i den althusserianska skolan var en ordningens filosofi och där alla principer avlägsnade oss från den upprorsrörelse, som skakade den borgerliga ordningen ... 1964 hade Althusser, för att kunna rättfärdiga den akademiska ordningen, skapat det ’marxistiska’ begreppet ’teknisk arbetsfördelning’. Därmed var ställningarna tryggade för alla former av hierarki på fabriker, uppdelningen i manuellt och intellektuellt arbete, och lärarnas ställning hade också fått en ’teoretisk’ legitimitet ... Marx kunde mycket väl ha fel och Althusser rätt i att korrigera honom. Problemet var bara att det inte kunde ske utan en direkt frontalattack. Men historien hade lärt honom att det var bäst att lämna Marx i fred: börjar man röra i honom vet man inte vad man sätter igång för rörelse. Det är förklaringen till att han bara hastade vidare: det var bättre att tala om Gramsci än om Marx, hellre Lukács än Gramsci, hellre Garaudy än Lukács och hellre John Lewis än Garaudy: skynda vidare, längre och längre, allt längre från frågan: var står vi i förhållande till Marx? Dvs ytterst: var står vi i förhållande till revolutionen?”, var Jacques Rancières beska slutsats, som kanske var påverkad av brytningens överdrifter.¹⁰

Althusser skolan

De texter som skrevs före självkritiken och utvecklingen under 1970-talet var de som gjorde ”althusserianismen” till en skola eller en tankeströmning. Althusser hängde sig fast vid en godtycklig gräns mellan vetenskap och ideologi och ville därmed staka ut det omtalade ”epistemologiska brottet”, som skulle frilägga Marx från humanistisk ideologi och föra honom till en ny vetenskaplig kontinent, något som fordrade att man fick söka sig allt senare i Marx´ arbeten, till Introduktionen från 1857 till *Marginalanteckningar om Wagner*, som var de enda som var fullständigt ”befriade från varje spår av hegeliantskt inflytande”.¹¹ En sista ohållbar paradox: det var först i en sista utdragen suck, en sista sprittning, som Marx försåg oss med en vetenskaplig kanon.

Om det är riktigt att Althusser gjorde betydande insatser för att skapa ett historiebegrepp, slita loss det från den empiriska historiens kaotiska verklighet och ge det vetenskaplig status, var han inte lika betydelsefull när det gäller begreppet vetenskap, som han övertog utan vidare i ett läge då också de vetenskapliga revolutionerna skakade om synen på vetenskap.

⁹ Ibid.

¹⁰ Althusser, ”Problèmes étudiants”, *La Nouvelle Critique*, 1963.

¹¹ Althusser, *Inledande anmärkningar till Kapitalet* del 1.

När politiken åter gjorde sig påmind skulle Althusser oundvikligt ställas inför stalinismens mur. Han behandlade den då som en följd av en ”teoretisk avvikelse” och inte som någon grundläggande historisk kontrarevolution, med sina utrensningar och läger. I sitt *Svar till John Lewis* (1973!) förklarade han att det positiva var långt viktigare än det negativa i den dialektiska materialismens teoretiska vågskål! ”I likhet med dessa – och av ojämförligt starkare och mer uppenbara skäl – kan aldrig Stalin *reduceras* till den avvikelse man förknippar med hans namn ... Han har annat som talar för honom inför historien. Han förstod att det var *nödvärdigt* att ge upp tanken på det nära förestående underverket ‘världsrevolutionen’ och därför ge sig i kast med att ‘bygga socialismen’ i ett enda land och han drog konsekvenserna: att försvara det till varje pris som basen för socialismen i hela världen, att under imperialismens belägring göra det till en ointaglig fästning och att därför först och främst förse det med en tung industri. Från denna industri kom stridsvagnarna som vid Stalingrad hjälpte det hjältemodiga sovjetiska folket i kampen på liv och död för att befria världen från nazismen. Vår gemensamma historia finns där *också*. Trots missbildningarna, karikatyrerna och tragedierna som är ett med denna historia lärde sig miljoner kommunister att leninismens grunder existerade, även om Stalin ‘lärde ut’ dem som dogmer.”¹²

Att de stalinistiska stridsvagnarna också kunde sättas in i Prag och Budapest, att den tysk-sovjetiska paktens också funnits, och lägren, allt detta var bara lite grus, som knappt knastrade under stöveln på principer som blivit lite stela på grund av dogmatismen. Althusser angrep således ”den stalinistiska avvikelsen” för att så mycket bättre kunna slå vakt om kärnan, till priset av lite retuscheringar av historien och beklagliga övergrepp. I hans ögon var den enda giltiga ”kritiken från vänster av stalinismen” den som ”den kinesiska revolutionen svarat för i tysthet men i handling”. Det är sant att den kinesiska revolutionen segrat mot Stalins vilja och råd. Men hur kunde man 1973, efter kulturrevolutionen och de miljontals offer den krävt, fortfarande se Kina som en förnyare av socialismen och Mao som en förbättrad version av Stalin!

Teoretiska fel baserade på filosofiska avvikelser

Sant är att Althusser hade vidtagit försiktighetsåtgärder och på förhand angett skälen till sin ihärdiga blindhet. Enligt honom utgjordes ”de teoretiska avvikelser som lett fram till de stora misslyckandena i proletariats historia” av ”ekonomism, empirism, dogmatism, osv. I grunden är dessa avvikelser filosofiska och kritiserades som filosofiska av de stora arbetarledarna, Engels och Lenin i första hand. ”Men vi är nu snubblande nära att utifrån detta förstå varför dessa avvikelser undertryckte just de personer, som angav dem: kan det bero på att de på visst sätt inte var oundvikliga ens som det funktionsenliga uttrycket för den nödvändiga *efter-släpningen* hos den marxistiska filosofin.”¹³ En praktfull filosofi, som kan tillåta sig att dyka upp efter slaget och i skymningen betrakta ruinerna efter att ha låtit den eländiga politiken, den vulgära vardagen, vada omkring hela dagen i blodpölarna på slagfältet! Vi har inga illusioner om att en historisk epok skulle vara omedelbart glasklar för sina huvudaktörer. Men den Minervas ugglas som Marx talade om är en alltför billig ursäkt och det finns alltför många avvikare och oppositionella som blivit likviderade för att det politiskt ska gå att säga att den historia som skrivits varit den enda möjliga och att Stalin inte utgjorde någon nödvändig etapp.

¹² [Svar till John Lewis](#).

¹³ [Lenin och filosofin](#), Cavefors, 1969.

Althusser kräver förändring – för sent

Tio år före sin död hade Althusser sopats med när den illusoriska realpolitiska mur rasade, som han varit med om att upprätta.

”*Det måste bli en förändring i partiet*” kom ganska sent, 1978. Ännu 1976 hade Althusser hyllat Tjugoandra partikongressen som ”en avgörande händelse, en betydande vändpunkt i kommunistpartiets och den franska arbetarrörelsens historia”. Han kritiserade att man övergett proletariatets diktatur och ändrat de inre reglerna i partiet, men hyllade kongressens nya strategiska inriktning och avvisade kategoriskt tanken på tendensfrihet (som ju ändå har ett visst samband med tanken på en pluralistisk socialism): ”Att gå med på rätten till organiserade tendenser inom det franska partiet känns främmande. Jag säger inte så av bekvämlighet.”; för tendenserna hade åter avvisats som ”ett hot mot enigheten”. Men enigheten skulle få utstå prövningar och utsättas för hot som var betydligt mer hotfulla.

Den förändring som ”måste bli” hade varat alltför kort tid.

Det var för sent. Än en gång hade ugglan lyft först när striden var över.

Althusser hade slitits mellan underkastelse gentemot hierarkin och ett dovt fritänkande styrt av en prästerlig försiktighet. Medvetet eller inte hade Althusser närt ett infernaliskt par. Å ena sidan hade han bidragit till att lotsa in i partiets fålla de lamm som var på väg att göra sig fria; å andra sidan hade han främjat en veritabel maoistisk vänsterism. ”Efter maj 68 hade Althusser dubbla sanningar spruckit i två delar; den spekulativa vänsterismen hos allsmäktiga ideologiska apparater och den spekulativa zhdanovistiska teorin om klasskamp, där varje ord vägdes i syfte att avgöra dess klassinnehåll ... Där hamnade efter alla omvägar denna paradoxala ortodoxi: det krävdes en filosof som medlare för att jämka samman Marx och Georges Marchais”, skrev Jacques Rancière.

Althusser berömmelse hade sannolikt att göra med ”marxismens” tidigare ökenvandring i Frankrike (med några isolerade undantag: Henri Lefebvre, stundtals, eller Lucien Goldmann, alltid ute i marginalen) och hans inflytande växte på grund av tystnaden från den marxism som var ”omöjlig att upptäcka”. Hans bidrag måste alltid ses i proportion till den ihärdiga provinsiella protektionismen inom den akademiska världen och fransk förlagsverksamhet. Låt oss bara erinra om att en betydande del av Marx´ verk inte var tillgängliga på franska på 1960-talet, att varken Frankfurtsskolans viktigaste texter eller Colletti och Della Volpe hade översatts. Trettio år senare går det fortfarande inte att i Frankrike hitta de viktigaste arbetena av H Grossman, Rosdolsky, Zeleny, Alfred Schmidt, L Geymonat, E Dussel eller japanska marxister.

Althusser tystnar

Från 1980 valde Althusser tystnaden

Beväpnad med vetenskapens skarpslipade skalpell trodde han det vara möjligt att lämna historien åt sitt öde. Men historien hade sparkat bakut. ”Det tankens universum som konstruerats var upplöst”, erkände han patetiskt. Som företeelse var han död. Uppslukad av tystnaden i en döende värld.

Paradoxalt nog har de ursprungliga utmaningar han svarade för i dag fått en ny subversiv bärkraft. I en epok där vilshenhet råder blir en omläsning av *Kapitalet*, med och mot Althusser, en nödvändig startpunkt för de nödvändiga upproren.

Översättning (från franska): Björn Erik Rosin

En kortversion av denna artikel under rubriken "End of Althusser's long march" publicerades på engelska i tidskriften *International Viewpoint* #195, november 26, 1990

Lästips – Mer om Althusser

K S Karol, [Familjen Althusser's tragedi](#)

Norman Geras, [Louis Althusser's marxism](#)

Ernest Mandel, [Althusser tillrättavisar Marx](#) och [Om Althusser, parti och klass](#) (den sistnämnda artikeln rör huvudsakligen Althusser's artikel *Det måste bli en förändring i partiet*)

Svensk debatt om Althusser:

Göran Therborn, [Louis Althusser - Kunskapsteori och klasskamp](#)

Torbjörn Tännsjö, [Mot Althusser](#)

Göran Therborn, [Louis Althusser – marxist-leninistisk filosof](#)

Kaj Sköldberg, [Althusserianism eller marxism.](#)